

RODION MOCHNACKI

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI GEOGRAFII I JEGO REALIZACJA W WYŻSZEJ SZKOLE PEDAGOGICZNEJ

Rozwój geografii jako nauki oraz przemiany, jakim uległa ona pod względem metodologicznym w krajach socjalistycznych, zadania kształcące i wychowawcze, jakie geografia ma do spełnienia w szkole, oraz trudności metodyczne, jakie nauczyciel musi przezwyciężyć w nauczaniu tego przedmiotu, wysuwają potrzebę bardzo wnikliwego i starannego przygotowania przyszłego nauczyciela geografii zarówno od strony naukowej, jak i metodycznej, tudzież wychowania go na dobrego pełnego entuzjazu pedagoga.

Wychodząc z powyższych założeń należy postulować, by przyszły nauczyciel geografii był szkolony do zawodu nauczycielskiego, by otrzymując rzetelne wykształcenie naukowe posiadał równocześnie specjalne przygotowanie zawodowe. Podobnie jak nie będzie dobrym leśnikiem jedynie dobrze wykształcony botanik, tak samo nie będzie dobrym nauczycielem geografii posiadający tylko naukowe wykształcenie geograf. Nie wystarczy także praktyka nie podbudowana teoretycznymi studiami.

Wydaje się również, że nauczyciel geografii, jeśli chodzi o naukowe podstawy, powinien mieć wyższe przygotowanie geograficzne. Wykształcenie owo powinno być jednakowe dla wszystkich nauczycieli uczących zarówno w szkołach podstawowych, jak i liceach. Ta sama bowiem rzetelna wiedza geograficzna potrzebna

---

¹ Artykuł niniejszy jest poszerzonym wydaniem artykułu pt. *Kształcenie nauczycieli geografii dla szkół ogólnokształcących i zawodowych*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” z. 6, wyd. WSP, Kraków 1957. Zob. także R. Mochnacki: *Organizacja i rozwój studiów geograficznych w WSP w Krakowie w l. 1946—1957*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” z. 8, WSP Kraków 1958 — oraz *Studia geograficzne w krakowskiej WSP w l. 1957—1960*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” z. 10 WSP, Kraków 1961.

jest dla wszystkich klas, różny jest tylko jej zakres i stopień generalizacji i różny sposób podania, jeśli ma być zrozumiana przez uczniów.

Kształcenie nauczycieli geografii nawiązywać musi do zadań i potrzeb szkoły jako warsztatu przyszłej ich pracy. Założenia zatem naukowo-dydaktyczne i wychowawcze programu szkoły ogólnokształcącej muszą być w programie szkolenia nauczyciela w pełnym zakresie uwzględnione.

Dobór wiedzy geograficznej, zdobywany w czasie studiów, musi być zgodny z założeniami geografii jako nauki, ale musi także odpowiadać wymaganiom programów szkolnych. Przygotowanie do nauczania geografii wyklucza zatem wąską specjalizację, postuluje zaś wszechstronność w opanowaniu dyscyplin geograficznych, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki ważnej w szkole. Student musi przyswoić sobie rzetelną wiedzę we wszystkich dziedzinach geografii, musi poznać metody badawcze geografii zarówno fizycznej, jak gospodarczo-społecznej, prowadzące do wykrywania i poznawania jej praw naukowych.

Geografia to ogrom wiedzy o ziemi, wiedzy ciągle rozwijającej się. Niepodobniestwem jest całą tą wiedzę przekazać w szkole młodzieży; należy zatem wybrać z niej tylko zagadnienia podstawowe. Nauczyciel, specjalista w wąskim dziale geografii, mając do czynienia w swej specjalności z olbrzymią ilością różnych zagadnień, nie zawsze potrafi wybrać spośród nich istotne, gubi się w szczegółach, które są ważne dla rozwoju nauki, nie mają jednak istotnego znaczenia w geografii szkolnej. W zakresie zaś pozostałych dyscyplin geograficznych ma on poważne braki, które utrudniają mu poprawne i właściwe dla nauki szkolnej ujęcie problematyki geograficznej.

Nauczyciel geografii musi rzetelnie poznać wszystkie działy geografii, musi znać i rozumieć zagadnienia z geografii astronomicznej, im bowiem ze względu na ich rolę w ugruntowaniu naukowego światopoglądu poświęca się w szkole wiele czasu. Duży nacisk położono również w programach szkolnych już od najniższych klas na znajomość mapy, na ćwiczenia z topografii. Istnieje więc konieczność opanowania przez nauczyciela metod zdjęcia terenowego, zasad konstrukcji mapy, konieczna jest znajomość głównych projekcji kartograficznych, ich zastosowania i różnych metod przestrzennego ujmowania zjawisk. W czasie studiów musi przyszły nauczyciel zaznajomić się również z elementami geologii, musi poznać podstawy morfologii, hydrografii, biogeografii. Niezbędna jest dla nauczyciela w jego pracy szkolnej rzetelna znajomość praw klimatologii oraz metod obserwacji meteorologicznych i sposobów ich opracowania. Dla potrzeb szkoły musi też nauczyciel dobrze opanować zasady geografii gospodarczo-

-społecznej, musi poznać jej nauki pomocnicze, a więc historię geografii, w szczególności zaś historię odkryć geograficznych, ekonomię, statystykę, etnografię, w ramach zaś wykładu i ćwiczeń z geografii gospodarczej przyswoić sobie także zasadnicze pojęcia z technologii przemysłowej i rolniczej². Geografia gospodarcza jest w programach szkolnych szeroko uwzględniona jako naturalny wyraz tendencji do wprowadzenia młodzieży w rozumienie współzależności sił i procesów przyrodniczych oraz ekonomiczno-społecznych, do zrozumienia praktycznych zadań budownictwa socjalistycznego, przekształcającego środowisko geograficzne celem zaspokojenia potrzeb społeczeństwa.

Najważniejszym jednak działem geografii w naukowym przygotowaniu przyszłego nauczyciela winno być gruntowne opanowanie geografii regionalnej, tak fizycznej jak i gospodarczej.

Geografia regionalna stanowi główny zrąb nauczania geografii w szkole ogólnokształcącej. Na konieczność rzetelnego jej opanowania należy położyć szczególny nacisk. W niej bowiem schodzą się niejako wszystkie nauki geograficzne w ujęciu przestrzennie ograniczonym, jest ona syntezą nauk geograficznych, zarówno kierunku przyrodniczego, jak i gospodarczo-społecznego. Na konkretnych przykładach z geografii regionalnej realizuje nauczyciel wartości wychowawcze geografii. Bez rzetelnego i gruntownego opanowania geografii regionalnej fizycznej i gospodarczo-społecznej nauczyciel nie potrafi spełnić swego zadania, braki zaś w tej dziedzinie bardzo dotkliwie mogą się odbić na wynikach nauczania, zwłaszcza na znajomości mapy, lokalizacji szczegółów topograficznych oraz na ich nazewnictwie itp.

Należy zaznaczyć, że podane wyżej dyscypliny geograficzne w programie szkoły ogólnokształcącej nie występują oddzielnie, lecz w ścisłym z sobą powiązaniu. Dlatego też w uczelni kształcącej nauczycieli dyscypliny te, chociaż będą oddzielnie wykładane ze względu na konieczność ich głębszego ujęcia przez specjalistów, powinny być ze sobą zharmonizowane i skorelowane. Tok organizacji nauczania powinien tworzyć pewną całość, naukowe kształcenie zaś musi być ujęte w system oparty o szczegółowo przepracowane programy.

Omawiając plan przedmiotów, wykładanych w wyższej uczelni, kształcącej nauczycieli geografii, należy zauważyć, że ze względu na konieczność oparcia nauczania o zdecydowany marksistowski światopogląd należy przewidzieć w planie wykład, omawiający główne zagadnienia i kierunki filozofii oraz wykład o historii kierunków geogra-

---

² N. N. Baranskij: *Mietodika priepodawanija ekonomiczieskoj geografii*. Uczpedgiz, Moskwa 1960; str. 432 sq.

ficznych. Wykłady te ułatwią studentowi zrozumienie przemian metodologicznych, zachodzących w dziedzinie geografii w krajach socjalistycznych.

W szkole kształcącej nauczycieli geografii nie może oczywiście zabraknąć wykładów z zakresu nauk pedagogicznych: pedagogiki, dydaktyki ogólnej, historii wychowania, psychologii pedagogicznej. Zwłaszcza znajomość psychologii jest potrzebna nauczycielowi, gdyż na niej opieramy wykład metodyki nauczania geografii, w szczególności analizę procesu nauczania.

Metodykę nauczania geografii należałoby zaliczyć raczej do dyscyplin geograficznych³. Jako nauka badająca proces nauczania geografii, ustalająca jego prawidłowość i wytyczająca drogi prowadzące do podniesienia poziomu nauczania tego przedmiotu, powinna ona być w uczelni kształcącej kadry nauczycieli-geografów przedmiotem przewodnim wśród innych przedmiotów geograficznych. Powinna ona kształtować zawodowe nawyki i umiejętności przekazywania i popularyzowania wiedzy geograficznej wśród uczniów. W zakresie metodyki nauczania geografii powinny być w uczelni wypracowane metody naukowo-badawcze obserwacji procesu nauczania oraz prowadzone badania, zmierzające do wykrycia praw tego procesu i sformułowania tą drogą zasad nauczania geografii⁴. Warsztatem pracy metodyka, polem dla przeprowadzania eksperymentów oraz miejscem próbnych lekcji studenta musi być szkoła ćwiczeń. Organizacja zatem nauczania geografii, wyposażenie szkolnej pracowni geograficznej, obsada personalna kierownictwa praktyki pedagogicznej studentów w szkole ćwiczeń winny być uzgadniane z rektoratem uczelni oraz z prowadzącym zajęcia z metodyki. Zapewni to metodykowi, a za jego pośrednictwem także uczelni, stały kontakt ze szkołą, z jej potrzebami. Zagadnienie szkoły ćwiczeń, podobnie jak i ciągłej praktyki pedagogicznej studentów, to oddzielny rozdział w kształceniu i wychowywaniu nauczycieli. Teoretyczne wiadomości z zakresu metodyki podawane na wykładach powinny być praktycznie poznawane w kilkutygodniowej ciągłej praktyce pedagogicznej.

Założenia dydaktyczne programu geografii w szkole ogólnokształcącej wymagają nie tylko właściwego doboru przedmiotów, lecz także

---

³ N. F. Kurazow: *Mietodika priepodawanija gieografii*, Uczpedgiz, Moskwa 1950; str. 5.

⁴ N. N. Baranski. J. w., str. 440 sq. Zob. także R. Mochnacki: *Problematyka naukowo-badawcza w zakresie metodyki geografii*, Geogr. w Szk. z. 6, 1958, str. 306.

szerokiego uwzględnienia swoistej organizacji nauczania w uczelni kształcącej przyszłych nauczycieli geografii.

Wśród przedmiotów wykładanych, jak wyżej zaznaczono, muszą znaleźć się przedmioty pedagogiczne. Przedmioty te, uwzględnione na każdym roku, już od I r. studiów wprowadzają przyszłego nauczyciela w atmosferę szkoły, warsztatu jego przyszłej pracy, przysposabiają do zawodu, formują jego psychikę, wytwarzają klimat pedagogiczny — są zrębem wychowania nauczyciela. Student już od I roku studiów jest przygotowywany do pracy nauczycielskiej, stara się w tym kierunku poszerzać swą wiedzę. Skierowany po ukończeniu studiów do szkoły, idzie tam przejęty optymizmem. Szkoła w ten sposób otrzymuje kadry dobrych nauczycieli, a nie wybrakowanych mało-kontentów, którzy dlatego tylko poszli do szkoły, że gdzie indziej nie otrzymali zajęcia.

Ilość godzin i ćwiczeń z przedmiotów pedagogicznych nie powinna przekraczać tygodniowo 2—3 godzin, a więc nie może być zbyt duża, aby nie przesłaniała sobą przedmiotu specjalizacji: geografii. Pedagogizacja bowiem procesu kształcenia nauczycieli nie polega na dużej ilości godzin wykładów z dziedziny przedmiotów pedagogicznych; istotę rzeczy stanowi tu metodyczny aspekt przy wykładach i ćwiczeniach ze wszystkich przedmiotów geograficznych. Każdy wykładowca powinien zwracać uwagę na potrzeby szkoły. Szczególnie dokładnie potraktuje te działy geografii, które są przedmiotem nauczania w szkole, problematykę naukową geografii przystosuje do potrzeb i programu szkoły. Wykładane wiadomości poda studentowi w taki sposób, że on będzie w tym metodycznym podejściu widział, przy koniecznym popularyzowaniu wiadomości, wzór do naśladowania w swej przyszłej pracy w szkole. W ten sposób nie tylko wykład metodyki, ale każdy wykład, każde ćwiczenie będą metodycznie kształciły przyszłego nauczyciela. Wszyscy wykładowcy zaś, porozumiewając się ze sobą, będą wspólnie rozstrzygać zarówno naukową jak i metodyczną stronę przygotowania przyszłego nauczyciela.

Wykładowca w szkole kształcącej nauczycieli musi więc znać szkołę, musi rozumieć jej problematykę, musi mieć duże doświadczenie pedagogiczne. Nie każdy uczony, nawet wysokiej klasy, nadaje się na wykładowcę w szkole kształcącej nauczycieli.

W metodycznym ujęciu poszczególnych dyscyplin geograficznych ważne będą zwłaszcza ćwiczenia, związane z odnośną dyscypliną. Jest to bowiem najbardziej aktywna forma pracy, otwierająca szerokie możliwości kształcenie samodzielności studenta. Wyrabiając umiejętności i nawyki, ćwiczenia podnoszą doświadczenia oraz poziom pedago-

gicznej praktyki studenta⁵. Szczególnie ważne będą tutaj ćwiczenia o typie seminaryjnym, do których wykonania student przygotowuje się na podstawie literatury naukowej. Tematyka ćwiczeń, o ile będzie zbliżona do problematyki geografii szkolnej, niewątpliwie przyczyni się także do lepszego przygotowania nauczyciela geografii.

Bardzo ważne znaczenie mają również pisemne ćwiczenia studentów. Prace takie powinny być wykonywane na każdym roku studiów, a trudności ich stopniowane.

Mówiąc o kształceniu przyszłych nauczycieli geografii, nie można również pominąć naukowych wycieczek geograficznych. Geograf musi chodzić, musi patrzeć i obserwować, musi widzieć, musi być czynny i ruchliwy. Nauczyciel geografii powinien poznać drogą bezpośredniej obserwacji zasadnicze formy terenu, zjawiska hydrograficzne, florystyczne także ludnościowe, gospodarcze i inne. Na autopsji należy oprzeć poznanie krain geograficznych Polski, w drodze planowo rozłożonych na poszczególne lata studiów i celowo zorganizowanych wycieczek. Takie wycieczki, fachowo prowadzone i naukowo objaśnione, dają mu pełny obraz poznawanej krainy. Bezpośrednie zetknięcie się z przyrodą pozwoli studentowi zrozumieć dany krajobraz, uchwycić jego genezę, wyobrazić go sobie, a to jest właśnie celem nauki geografii i geograficznego nauczania. Nauczyciel zaprawiony do wycieczkowania potrafi zorganizować i poprawnie poprowadzić wycieczkę geograficzną z młodzieżą, a nie zrobi z niej tylko rozrywkowej majówki lub turystycznego wyczynu.

W przygotowaniu naukowym i metodycznym nauczyciela geografii bardzo ważną rolę odgrywają również ćwiczenia terenowe⁶. Wykonywane po I, II i III roku studiów, w czasie wakacji, winny one objąć problematykę dotyczącą pomiarów topograficznych, obserwacji meteorologicznych, terenowych badań z zakresu morfologii, hydrografii i geologii, a także zagadnienia z geografii gospodarczo-społecznej. Wydaje się, że w szkole kształcącej nauczycieli geografii tego typu zajęć nie można pominąć. Budzą one bowiem u studentów zainteresowanie przedmiotem studiów, są dobrym przygotowaniem metodycznym

---

⁵ R. Mochnacki: *Z metodyki prowadzenia ćwiczeń z geografii regionalnej na WSP*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP, Kraków, z. 14, Kraków 1955. Zob. G. Wuttke: *Ćwiczenia i wycieczki w nauczaniu geografii*. PZWS, Warszawa 1957.

⁶ J. Flis: *Wakacyjne prace polowe w programie studiów geograficznych WSP*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP, w Krakowie, z. 4, Kraków 1955. S. Wojs: *Prace polowe z meteorologii i klimatologii studentów I roku geografii WSP w Krzeszowicach w lipcu 1954*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” WSP, w Krakowie, z. 4, Kraków 1955. M. Dobrowolska: *Geograficzno-ekonomiczne badania terenowe*. Tamże.

do wykonania magisterskich prac terenowych, stają się dla studentów przeżyciem, które poucza o konieczności pogładowego nauczania.

Jednym z ważnych metodycznych sposobów, dzięki którym usuwamy z nauczania werbalizm, jest rozwijanie zainteresowań geograficznych młodzieży przez popularną lekturę geograficzną, podróżniczą, powieść geograficzną itp. Pobudza ona ucznia do samodzielnego rozszerzenia horyzontu geograficznego, do samokształcenia, uczy samodzielnego myślenia, wyrabia charakter ucznia (opisy wypraw badawczych, polarnych itp.)⁷. Docenianie tego środka metodycznego postuluje w kształceniu nauczyciela konieczność poznania przez niego popularnej lektury geograficznej i podróżniczej, odnoszącej się zarówno do zagadnień geografii ogólnej, kraju ojczystego i innych państw oraz krajów egzotycznych.

W doborze dzieł ze względu na dobro szkoły i młodzieży musi być nauczyciel bardzo ostrożny, dobro szkoły bowiem wymaga, aby karmić młodzież jak najlepszą strawą. Z tych względów w wyższych szkołach kształcących nauczycieli winna być przeprowadzona analiza literatury popularnej i podróżniczej na proseminariach, w ramach ćwiczeń z geografii regionalnej Polski i świata lub z metodyki nauczania geografii.

Materiał naukowy geograficzny i różne geograficzno-techniczne zajęcia dają wiele okazji do kształcenia politechnicznego ucznia. Na studiach już zatem musi przyszedł nauczyciel geografii zaznajomić się z tym zagadnieniem i na wykładach oraz ćwiczeniach kameralnych czy terenowych, przy pracach polowych itp., przyswoić sobie metody jego realizacji. Zagadnienie politechnizacji będzie miało dwa aspekty. Jeden — to teoretyczne poznanie problemu na wykładach z metodyki nauczania geografii oraz z różnych innych przedmiotów geograficznych przez zwrócenie uwagi na związek zjawisk geograficzno-fizycznych z produkcją, przez zapoznanie studenta teoretycznie z mapą i z pomiarami topograficznymi, przez omawianie przy wykładach z geografii gospodarczej procesów technologicznych produkcji w najważniejszych przynajmniej gałęziach przemysłu, w górnictwie i rolnictwie. Drugi aspekt — to wykonywanie różnych czynności technicznych, jak pomiary w terenie, kartowanie, posługiwanie się mapą, gromadzenie i oznaczanie skał, minerałów, gleb, preparowanie skamielin, gromadzenie zbiorów różnych użytecznych produktów roślinnych i zwierzęcych, różne pomiary hydrograficzne, prowadzenie obserwacji meteorologicznych itp. Tu należą też bardzo ważne dla kształcenia

---

⁷ S. Niemcówna: *Lektura geograficzna*. „Czasop. Geogr.” 1933, t. XI, str. 75. Zob. także artykuły o roli lektury w nauczaniu geografii, zamieszczone w „Geografia w szkole” r. 1959, z. 1—5.

nauczycieli geografii ćwiczenia w pracowni pomocy naukowych; zaznajamiają one przyszłego nauczyciela z techniką wykonywania najprostszych pomocy do nauczania geografii⁸.

Mamy jeszcze do rozpatrzenia założenia wychowawcze programów geografii w szkole i w związku z tym pozostające postulaty kształcenia nauczycieli geografii. W szkole kształcącej nauczycieli pominąć ich nie można, chodzi tu bowiem o sprawę niemałej wagi: o wychowanie nowego człowieka, wszechstronnie rozwiniętego, aktywnego budowniczego socjalizmu. Geografia do realizacji celów wychowawczych wydatnie się przyczynia, wartość bowiem tego przedmiotu dla ogólnokształcącego i ideowo-politycznego wychowania jest niezaprzeczalna i bardzo duża⁹.

Wychowanie realizuje nauczyciel w szkole socjalistycznej przede wszystkim przez nauczanie. Należy więc już w czasie studiów wskazać przyszłym nauczycielom metodykę takiego zorganizowania procesu nauczania, aby umieli wydobyć w sposób przekonywający wartości wychowawcze geografii przez celowo wybraną i właściwie podaną treść geograficzną. Należy zatem zarówno na wykładach metodyki nauczania geografii, jak na wykładach oraz ćwiczeniach innych dyscyplin geograficznych, wprowadzać moment zainteresowania przedmiotem, kształtować antydogmatyczne poglądy wobec oceny omawianych zjawisk, domagać się aktywnego i krytycznego, „badawczego” stosunku do nich oraz własnego umotywowanego ich osądu. Tego rodzaju podejście pozwoli zdobyć studentom prawdziwą wiedzę i nawyki krytycznego do niej podejścia, przekonanie o słuszności naukowego, opartego na materializmie dialektycznym i historycznym światopoglądu, przekona ich o konieczności i słuszności przeobrażeń i przemian politycznych i gospodarczych, jakie zachodzą w naszym kraju. Przy wykładach i ćwiczeniach z geografii regionalnej Polski i świata nie może wykładowca ograniczyć się do suchej, naukowej tylko analizy zjawisk geograficzno-fizycznych i gospodarczo-społecznych. Powinien on doprowadzić studenta do poznania wartości treści geograficznej dla życia i gospodarki człowieka, powinien wpajać uczucie przyjaźni do wszyst-

---

⁸ *Politechnizacja, żywy problem pedagogiki socjalistycznej*. Wybór artykułów. Wyd. Nasza Księgarnia, Warszawa 1950. *Woprosy politiechniczeskawo obuczienija w priepodawanii geografi pod red. I. I. Samożłowa*. Wyd. Ak. Ped. Nauk. RSFSR, Moskwa 1954. Zob. także *Pomoce naukowe wykonywane w szkole*, z. III, Geografia. Praca zbiorowa Inst. Pedagog. PZWS, Warszawa 1954. Zob. także T. Bizerski: *Pracownia pomocy naukowych z zakresu geografii przy Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie*, Rocznik Nauk.-Dyd., z. 10, 1962.

⁹ W. Nałkowski: *Zarys metodyki geografii*. M. Arct, Warszawa 1925; R. Mochnacki: *Wartość wychowawcza geografii gospodarczej*. Spraw. Szkoły Ek.-Hand. Kraków 1931, a także podręczniki metodyki geografii.

kich ludzi pracy na całym świecie, podkreślać ideę równouprawnienia narodów, ras itp., musi jak najszerszej ilustrować wykład przykładami ze środowiska polskiego, nawiązywać do historii i tradycji ojczystej, wskazywać polskich postępowych badaczy-odkrywców, podróżników, naukowców-geografów. W ten sposób wykładowca wskaże studentowi w treści geograficznej elementy, które wyrabiają w uczniach szczery ludowy patriotyzm i internacjonalizm, i nauczy go, jak należy je realizować poprzez treść geograficzną. Niełatwe to zadanie wymaga ze strony przyszłego nauczyciela rzetelnego przygotowania naukowego, umiejętności wyszukania i uchwycenia w treści geograficznej jej wartości wychowawczych, posłużenia się odpowiednimi konkretnymi przykładami i odpowiednimi metodami nauczania: obserwacją, doświadczeniem, ćwiczeniem geograficznym, metodą porównawczą, mapą, analizą obrazu lub też zdjęcia fotograficznego albo filmu, zestawieniem danych statystycznych itp. Pracę pamięciową w szerokiej mierze winna w nauczaniu zastąpić praca myśli i pogłębliwość.

Dobrze przygotowany nauczyciel geografii będzie miał także ważne zadanie do spełnienia na terenie środowiska, w którym przyjdzie mu pracować. Zwłaszcza w mniejszych ośrodkach prowincjonalnych ważne będą jego zadania jako popularyzatora geografii, spełniane poprzez wykłady popularne z różnych dziedzin geografii w organizacjach oświatowych, krajoznawczych i innych. W tym zakresie przyszły nauczyciel już w czasie studiów powinien otrzymać przygotowanie, poznać zasady popularyzacji. Okazję do tego dadzą ćwiczenia szczególnie z zakresu różnych działów geografii regionalnej. One uczą go generalizacji wiadomości geograficznych oraz konkretyzacji a więc przedstawienia ich przy pomocy różnych sposobów (słowne emocjonalne przedstawienie, ilustracje itp.)¹⁰. Zaprawia się student do tej pracy także w ramach pracy studenckiego Koła Geografów.

Z fachowej pomocy nauczyciela geografii mogą korzystać także Powiatowe i Miejskie Komisje Planowania, Powiatowe Rady Narodowe¹¹. Dlatego celowym będzie wprowadzenie na wyższym roku do planu studiów wykładu teoretycznego o planowaniu gospodarczym. Problematykę zaś i metodykę badań terenowych środowiska geograficznego i zagadnień społeczno-gospodarczych, potrzebną przy planowaniu gospodarczym, powinien poznać student już na ćwiczeniach terenowych i kameralnych z zakresu geologii, morfologii, hydrografii, klimatologii czy geografii gospodarczo-społecznej. Kontakt w czasie pracy

---

¹⁰ N. N. Baranski: j. w., str. 269 sq.

¹¹ K. Dziewoński: *Współpraca nauczyciela geografa z instytucjami planowania gospodarczego*. „Geografia w szkole” 1953, Nr 4.

nauczycielskiej z instytucjami planowania będzie bardzo dla niego ważny; w nauczaniu ułatwi mu naukową realizację programu i wydobycie wartości wychowawczych geografii. W szczególności przy nauczaniu geografii gospodarczej kraju ojczystego będzie mógł on wskazywać młodzieży te aktualne zagadnienia budownictwa socjalistycznego, które oczekują rozwiązania, a w których to pracach przyszli wychowankowie jego wezmą udział.

Aby zrealizować podane wyżej zasady i formy kształcenia nauczycieli geografii nauczanie w wyższych szkołach pedagogicznych oparto o wnikliwie i szczegółowo przepracowane programy poszczególnych przedmiotów¹². Umożliwiło to zdanie sobie sprawy z ważności i potrzeby poszczególnych dyscyplin geograficznych dla wykształcenia i wychowania nauczyciela geografii oraz ułatwiło uchwycenie zachodzącej między nimi korelacji. W 5-letnim planie studiów przewidziano także godziny na przedmiot poboczny: biologię lub historię. Ponadto każdy student obowiązany jest przejść w ciągu studiów kurs bibliotekarstwa albo studium teatralne, filmowe, zajęć muzycznych lub chóru.

Programy są opracowane szczegółowo, niektóre noszą nawet charakter jakby konspektów. Nie należy ich jednak tak traktować. Programy wskazują minimum wiedzy geograficznej, jaką student powinien wynieść ze studiów, biorąc pod uwagę wszystkie formy jego pracy, a więc: słuchanie wykładów, wykonywanie ćwiczeń oraz samodzielną pracę z podręczników i literatury, którą wskaże mu wykładowca. Programy — stale aktualizowane — są wskazówką dla wykładowcy, ujednolicają zakres materiału naukowego w poszczególnych przedmiotach, ułatwiają wreszcie studentowi pracę samodzielną. Obejmują one całość geografii zarówno ogólnej, jak i regionalnej, podają szczegółowo zakres danego przedmiotu oraz precyzują jego cele naukowe i wychowawcze. Szczegółowość treści haseł programowych pozwala uchwycić wartości wychowawcze i łączyć treść nauczania i wychowania w jedną całość. W treści programów występuje wyraźnie związek ze szkołą, podkreślone są bowiem te partie materiału naukowego, które omawia się w szkole.

W odróżnieniu od innych wyższych uczelni programy wyższych szkół pedagogicznych nadają większe znaczenie elementom politematyzacji i dlatego starają się podkreślić użyteczność podawanej wiedzy i jej łączność z praktyką, z bieżącym życiem społeczeństwa.

---

¹² Zob. Programy Wyższej Szkoły Pedagogicznej (Projekt) Kierunek studiów: Geografia (26 zeszytów, każdy dla oddzielnego przedmiotu) wyd. Min. Oświaty, Warszawa 1953, 1954, 1955 (powielone).

W programach podano przykładowo tematykę ćwiczeń. Ułatwia to prowadzącemu metodyczne ich przygotowanie. Do każdego programu dodano krótkie metodyczne wskazówki; we wszystkich programach obejmują one około 60 stron maszynopisu, stanowiąc przyczynek do metodyki nauczania geografii w wyższej uczelni. Wskazówki te podkreślają wydatnie metodyczny i pedagogiczny aspekt wykładów i ćwiczeń, zwracają uwagę na potrzeby szkoły podstawowej i średniej, wskazują na taki sposób podejścia do zagadnień geograficznych i ich przekazania studentowi, aby on w nim widział wzór do naśladowania w swej przyszłej pracy w szkole.

W 5-letnim planie studiów wprowadzono oprócz konwersatorium wykłady monograficzne oraz proseminarium z metodyki nauczania geografii na roku IV. Przedmiotem proseminarium jest praca nad poznaniem i opanowaniem metod naukowego badania procesu nauczania geografii oraz wdrożenie studentów a przyszłych nauczycieli do samodzielnej pracy badawczej w dziedzinie metodyki nauczania geografii.

Programy te są realizowane w całej pełni w krakowskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej¹³. Nadają one tej młodej uczelni odrębny charakter. Specyficzny jej profil wytworzył się jednak nie od razu, a kształtował się w ciągu 15 lat istnienia. W tym czasie uczelnia zmieniała swe oblicze. Kształtowała coraz lepiej i doskonaliła plan studiów geograficznych, stawiała je na coraz wyższym poziomie. Ze studium początkowo 3-letniego o dwóch kierunkach (geografia i biologia) przechodzi na studium jednokierunkowe (tylko geograficzne) trzyletnie, następnie czteroletnie a od roku 1960 5-letnie, zakończone egzaminem magisterskim. W pierwszym stadium istnienia uczelni nacisk położono na przedmioty pedagogiczne i społeczno-polityczne, jak: ekonomia, zagadnienia życia współczesnego, przysposobienie do pracy społecznej; geografia, jako przedmiot studiów, zajmował zaledwie 1/3 część tygodniowego wymiaru godzin. W późniejszym etapie rozwojowym geografia zajęła naczelne miejsce. Uwzględniono wszystkie działy geografii, a rozkład przedmiotów na poszczególne lata wykazywał celową kolejność. Przedmiot wcześniej wykładany stanowił podbudowę dla przedmiotu wykładanego w następnym roku lub semestrze. Programy uwzględniały w odpowiednim stopniu wszystkie przedmioty, których znajomość jest konieczna dla uczącego geografii w szkole ogólnokształcącej lub zawodowej oraz niezbędne dla wyższego wykształcenia w zakresie geografii. Wykłady były początkowo

---

¹³ Ten sam program realizuje także w Gdańsku Wyższa Szkoła Pedagogiczna, posiadająca wydział geograficzny.

jedyną i zasadniczą formą dydaktyczną, miały charakter kursowy, ćwiczenia zaś jako forma samodzielnej pracy studenta stały na dalszym planie. Z biegiem czasu do ćwiczeń przykładano coraz większą wagę, przeznaczając na nie około 50% godzin. Odpowiednio zaś dobrane metody ćwiczeń, zaprawiające do umiejętnego prowadzenia nauczania, objaśniania ilustracji, wyciągania wniosków, aktualizowania wiadomości itp. podniosły poziom praktyki pedagogicznej studentów. Z kolei zmniejszono ilość tygodniowych zajęć, zostawiając studentowi więcej czasu na samodzielną pracę, wprowadzono zajęcia proseminaryjne i seminaryjne, a ostatnio także konwersatoria dla studentów najstarszych lat. Zlikwidowano w ten sposób szkolarski sposób nauczania, wprowadzając studium geografii.

Każdego studenta obowiązuje ciągła praktyka pedagogiczna w ciągu dwóch tygodni w 8 semestrze i czterech tygodni na początku 9 semestru. Nadzór nad praktyką sprawuje wykładowca metodyki nauczania geografii. Oprócz geografii, jako przedmiotu specjalizacji, już od I roku studiów są wykładane, w odpowiedniej, ale nie przysługującej przedmiot specjalizacji liczbie godzin, przedmioty pedagogiczne¹⁴.

Po I, II i III roku studiów odbywają studenci dwutygodniowe wakacyjne prace polowe (terenowe). Wartość dydaktyczna prac polowych dla kształcenia nauczycieli — jak wykazały dotychczasowe doświadczenia — jest bardzo duża. Prace wykonywane samodzielnie w małych 3—4 osobowych zespołach pozwalają wykryć braki i niedociągnięcia w szkoleniu studentów i bodaj częściowo usunąć je. Uczą studentów obserwacji, techniki notowania, są zaprawą i przygotowaniem do wykonywania prac magisterskich o charakterze badawczych prac terenowych, ożywiają zainteresowania naukowe studentów, są praktyczną szkołą kształcenia politechnicznego w zakresie geografii. Zaznajamiają studentów, przyszłych nauczycieli, z metodami poznawania środowiska geograficznego, które będą mogli stosować później w szkole w innych, oczywiście, warunkach i na innym poziomie¹⁵.

W krakowskiej WSP zagadnienie wycieczek zostało specjalnie opracowane; przedyskutowano metodę ich prowadzenia (z nastawieniem na potrzeby szkoły) oraz opracowano plan wycieczek na poszczególne lata¹⁶. Studenci poznają w ciągu studiów różne rodzaje środo-

¹⁴ Zob. Plan studiów 5-letnich, Wyższa Szkoła Pedagog., *Geografia*.

¹⁵ Zob. przypis 6.

¹⁶ T. Ziętara: *Program, problematyka i organizacja naukowych wycieczek studentów geografii WSP w Krakowie*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny”, z. 8, Kraków 1958.

wiska geograficznego, różne formy życia gospodarczego i różne krainy geograficzne Polski. Nowy 5-letni plan studiów wprowadza ponadto po czwartym roku czterotygodniową praktykę dyplomową w czasie wakacji, przeznaczoną na zebranie materiałów potrzebnych do przygotowania pracy magisterskiej.

Wyżej podane uwagi pozwalają stwierdzić, że założenia dydaktyczne i wychowawcze szkoły ogólnokształcącej zostały w szerokim zakresie uwzględnione w programach geograficznego kształcenia nauczycieli w wyższych szkołach pedagogicznych. Dobór wiedzy geograficznej, zdobywany przez studentów w czasie studiów, jest zgodny z założeniami geografii, jako nauki, a równocześnie odpowiada wymaganiom programów szkolnych. Wykształcenie nauczyciela geografii wyklucza wąską specjalizację, postuluje wszechstronność w opanowywaniu dyscyplin geograficznych. Student w czasie studiów przyswaja sobie rzetelną wiedzę we wszystkich dziedzinach geografii, poznaje zasadnicze metody badawcze geografii, zarówno fizycznej, jak i gospodarczo-społecznej, otrzymuje podstawową niezbędną dla nauczyciela wiedzę pedagogiczną, przyswaja sobie obce języki w zakresie potrzebnym dla studium literatury naukowej geograficznej; jest wychowywany w czasie studiów w atmosferze sprzyjającej kształceniu nauczycieli. Realizowane programy gwarantują harmonijne wykształcenie przyszłych nauczycieli tak pod względem naukowym, jak i zawodowym.

Oprócz dydaktycznej pracy, nie zaniedbuje się także pracy naukowej. Poważny kapitał zakładowy stanowi nieliczne jeszcze, ale już własne grono samodzielnych i pomocniczych pracowników nauki, które w roku akademickim 1961/2, a więc w chwili, gdy to piszemy, składa się z 2 profesorów nadzwyczajnych, 4 docentów, 1 adiunkta, 11 starszych asystentów, 3 asystentów i 7 wykładowców.

Samodzielni pracownicy nauki, niemal wszyscy, rekrutują się spośród nauczycieli szkół średnich; przeszli dłuższą praktykę szkolną. Wśród pomocniczych pracowników nauki jest sześciu byłych nauczycieli, a wszyscy przeszli przeszkolenie dydaktyczne i praktykę w szkole. Ten kontakt ze szkołą daje gwarancję, że wykłady i ćwiczenia całego zespołu nauczającego są nie tylko prowadzone bez zarzutu co do formy i treści, tzn. że stoją na poziomie szkoły wyższej, lecz równocześnie są poprawne pod względem metodycznym. Stanowią więc wzór dla słuchaczy, przyszłych nauczycieli.

Przy końcu roku 1952 powołane zostały na wydziale geograficzno-biologicznym katedry: geografii fizycznej, gospodarczej i regionalnej, a później dodatkowo zakłady: przy katedrze geografii fizycznej — zakład geologii, a przy katedrze geografii regionalnej — zakład metodyki nauczania geografii. One przejęły na siebie pracę naukową i pie-

cze nad zapewnieniem normalnego toku studiów. W związku z wprowadzeniem egzaminów magisterskich katedry bardzo pieczołowicie zajęły się seminariami, metodyką ich prowadzenia oraz tematyką prac magisterskich.

Seminaria magisterskie pozwoliły skryształizować i sprecyzować długofalową problematykę badań poszczególnych katedr i powiązać ich naukową działalność z potrzebami gospodarki narodowej, a w szczególności z problemami gospodarczymi województwa krakowskiego oraz zadaniami uczelni kształcącej nauczycieli. W tym celu katedry geografii krakowskiej WSP nawiązały kontakt z Wojewódzką Komisją Planowania Gospodarczego w Krakowie i zawarły umowę o socjalistycznej współpracy (31. VIII. 1955). Współpraca ułożyła się bardzo pozytywnie, a korzyści wyniesione były obustronnie. WKPG podawała katedrom krakowskiej WSP ogólny pogląd i założenia kierunków gospodarczych dla województwa lub określonych terenów, wskazując tym samym problematykę prac magisterskich, dostarczała lub umożliwiała studentom dotarcie do materiałów źródłowych. Wypracowane przez studentów prace, konsultowane przez profesorów, przedyskutowane na posiedzeniach seminariów, przekazywane były do WKPG. Prace te były reprezentatywnym wglądem naukowym w rzeczywistość, pozwalały sprawdzić założenia ogólne stawiane przez czynniki gospodarcze, wykonane zaś przez studentów na podstawie obserwacji i badań terenowych, pozwoliły porównać dane rzeczywiste z oficjalnymi i umożliwiły Komisji wyciągnięcie odpowiednich wniosków realizacyjnych.

Także studenci odnieśli duże korzyści; studium terenowe przygotowywało ich do poznania i rozumienia konkretnych zagadnień przyrodniczych, społeczno-gospodarczych i osadniczych środowiska, w którym przyjdzie im, jako przyszłym nauczycielom pracować. Środowisko geograficzne i jego znajomość jest bardzo ważną pomocą w nauczaniu. Do niej musi się nauczyciel często odwoływać, chodzi bowiem o oparcie nauczania geografii na spostrzeżeniu bezpośrednim, a więc na najbliższej okolicy jako pierwszym, łatwo dostępnym źródle konkretnych wyobrażeń. Najbliższa okolica jest punktem wyjścia i stałą podstawą porównywania w nauczaniu geografii w szkole. Studenci, wykonując prace w ramach prac magisterskich, byli świadomi ich użyteczności i wartości w planowaniu gospodarczym, chętnie je wykonywali, nauczyli się rzetelnie pracować.

W ramach tych powiązań, katedra geografii gospodarczej podjęła badania nad przemianami społeczno-gospodarczymi wsi południowej Polski, nad powiązaniem jej z ośrodkami przemysłowymi przez masowe dojazdy do pracy ludności wiejskiej oraz nad strukturą spo-

łeczno-zawodową osiedli, jako wyznacznikiem delimitacji regionów gospodarczych. Innym zagadnieniem opracowywanym na seminarium magisterskim było użytkowanie ziemi w różnych obszarach okolicy Krakowa.

W katedrze geografii regionalnej opracowywano w ramach prac magisterskich trzy zagadnienia dotyczące:

1. turystyki i ruchu lotniskowego w dolinie Popradu,
2. niektórych gałęzi przemysłu w Polsce,
3. przemian demograficznych i gospodarki niektórych państw świata.

Ostatni typ prac nosi wprawdzie raczej kompilacyjny charakter, wymaga jednak zebrania dużego materiału faktycznego, a w szczególności statystycznego, jego interpretacji i syntetycznego ujęcia, dlatego też nie jest bez znaczenia dla kształcenia nauczycieli.

Katedra geografii fizycznej prowadziła badania zmierzające do opracowania monografii fizyczno-geograficznej powiatu żywieckiego i Wyżyny Nidziańskiej. Badaniami objęto cały powiat żywiecki. Z tą pracą związana była przeważnie tematyka prac magisterskich. Prace na tym terenie prowadziło także dwóch asystentów, przygotowujących rozprawy doktorskie.

W ramach zakładu metodyki nauczania geografii rozpoczęto prace o charakterze eksperymentalnym:

1. nad zagadnieniem rozwoju myślenia geograficznego w procesie nauczania geografii,
2. nad przydatnością niektórych pomocy naukowych w nauczaniu geografii,
3. nad ewolucją programów nauczania geografii i funkcją podręczników geografii i metodami ich stosowania w nauczaniu.

Tematykę tę powiązano także z pracami magisterskimi, wykonywanymi na seminarium z metodyki nauczania geografii prowadzonym na studium dla pracujących.

Niezależnie od prac zespołowych, związanych w pewnym stopniu z pracami magisterskimi, w katedrach prowadzone były prace indywidualne. Siedmiu asystentów otworzyło przewody doktorskie, a jeden adiunkt przewód habilitacyjny. Prace ich doktorskie, względnie habilitacyjna, są już daleko zaawansowane.

Efekt pracy naukowej samodzielnych i pomocniczych pracowników katedr geografii krakowskiej WSP wyraża się w ostatnim dziesięcioleciu ponad 150 pozycjami bibliograficznymi z różnych dziedzin geografii. Wykazem tym objęto tylko własnych etatowych pracowników nauki.

Spośród tych prac wiele jest takich, które mają duże znaczenie dla nauczyciela szkoły ogólnokształcącej i zawodowej w jego pracy

dydaktycznej. Ze skryptu doc. Flisa „Kartografia i topografia” (cz. I i II wyd. PWN) korzystają nauczyciele w przygotowaniu lekcji z zakresu nauki o mapie. Popularny artykuł tegoż autora z dziedziny kartografii „O zniekształceniach na mapie” (Poznaj świat 1949) ułatwia uczniom rozumienie mapy i służy jako lektura uzupełniająca dla klasy VIII. W latach 1918—1951 pracownicy naukowcy geografii WSP opracowali dla potrzeb szkoły szereg map, jak: „Mapa geologiczna Polski” ścienna i podręczna (Mochnacki, Premik), „Mapa klimatyczna Polski” (Mochnacki i Milata), „Mapa gospodarcza świata” (Dobrowolska, Mochnacki), które wypełniły choć w części luki, jakie powstały w okresie powojennym w polskiej kartografii szkolnej.

Problematyką geomorfologiczną zajmuje się doc. Flis. W pracy „Wielkie formy powierzchni ziemi w świetle teorii Krausa” (Dziesięciolecie WSP; 1957) zapoznaje autor w sposób przystępny czytelników z poglądami Krausa na ewolucję skorupy ziemskiej i powstanie kontynentów, próbuje scharakteryzować i objaśnić przy pomocy tej teorii rozmieszczenie łądów i mórz, zarys kontynentów, układ łańcuchów górskich i rowów oceanicznych. Praca może być interesującą lekturą uzupełniająca dla starszych uczniów szkół średnich.

Podobnie wartościową lekturą uzupełniająca będą rozprawy tegoż autora „Kras gipsowy Niecki Nidziańskiej” (Prace I. G. PAN 1954) i „Wyżyna Nidy” (Czas. Geogr. 1954) przy nauczaniu geografii w kl. X oraz rozprawy popularne „Krajobraz wybrzeży morskich”, „Pustynie”, „Krajobraz wulkaniczny” (Wiedza Powsz. 1949) szczególnie nadające się dla uczniów klasy VIII. Z zakresu geomorfologii i hydrografii zasługują na wzmiankę rozprawy asystentów: A. Gawlika: „Stożki usypiskowe w Tatrach”; T. Ziętary: „O pseudoglacjalnej rzeźbie Beskidów Zachodnich”; B. Pydziańskiego: „Stosunki wodne w górnej części dorzecza Soły”, zamieszczone w Roczniku Nauk.-Dyd., z. 8 i 10; J. Polichtównej: „Ostańce Wyżyny Krak.-Częstoch. ich geneza i znaczenie w krajobrazie” (Ochr. Przyr. R. 28).

Problematyką geograficzno-gospodarczymi zajmuje się prof. Dobrowolska. Interesują ją przede wszystkim zagadnienia przemian zachodzących w środowisku geograficznym pod wpływem działalności człowieka szczególnie znacznych i szybkich w ostatnich dziesiątkach lat. Prace jej mają znaczenie metodyczne, wskazują nauczycielowi drogę do samodzielnych badań terenowych. Zagadnienia te są przedmiotem rozważań w rozprawkach: „Badania nad geografiami osiedli południowej Małopolski” (Rocznik Naukowo-Dydaktyczny, z. 8, 1958), „Dynamika krajobrazu kulturalnego” (Przegląd Geograficzny, 3/4, 1948). Porusza to zagadnienie także w aspekcie historycznym w pracy „Przemiany środo-

wiska geogr. Polski do XV wieku" (PWN 1961). Należy tu wymienić także prace asystentów katedry geografii ekonomicznej: T. Jarowieckiej: "Przemiany demograficzne i gospodarcze Krzeszowic"; tejże: "Struktura zatrudnienia mieszkańców woj. krakowskiego"; J. Hermey: "Przemiany demograficzne i gospodarcze osiedla Brzeszcze"; tejże: "Dojazdy do pracy w w. krakowski"; J. Rajmana: "Próba klasyfikacji funkcjonalnej pozarolniczych ośrodków pracy w wojew. krakowski"; L. Pakuły: "Analiza struktury i przestrzennych form koncentracji przemysłu woj. krakowskiego"; A. Prochownikowej: "Rozdrabnianie gospodarstw a emigracja ze wsi" (Rocz. Nauk.-Dyd. z. 8 i 10).

Dla ułatwienia studentom opracowania olbrzymiego materiału naukowego z zakresu fizycznej geografii regionalnej, a wykładowcom — przejścia z wykładów kursowych na monograficzne, pozwalające pogłębić treść wykładów, Czeppe, Flis i Mochnacki opracowali podręcznik w 2 tomach Geografia fizyczna części świata. Cz. I Europa, cz. II Kraje pozaeuropejskie (PWN 1962), „Geografię krajów demokracji ludowej w Azji”, oraz „Geografię ZSRR”, skrypty dla użytku Studium Zaocznego WSP, opracował Maryański; w przygotowaniu jest także skrypt „Geografia krajów demokracji ludowej w Europie” w opracowaniu doc. Mochnackiego. Geografią zaludnienia zajmuje się adiunkt Maryański. W pracy „Ludność świata w liczbach” (PWN 1955) przedstawia statystyczne zmiany ludnościowe państw, jakie zaszły w świecie po drugiej wojnie światowej. Wiele wiadomości szczególnie ważnych dla nauczyciela, aktualizujących podręcznik zawierają rozprawki i liczne drobne notatki tego autora zamieszczone w „Czasopiśmie Geograficznym”, „Geografii w szkole”, „Roczniku Naukowo-Dydaktycznym” oraz rozprawa „Problemy ludnościowe Azji” (P. W. Gosp. 1960). Tu zaliczyć należy także artykuł M. Kozaneckiej: „Przemiany mapy Afryki po II wojnie światowej” (Rocz. Nauk.-Dyd. z. 10).

Metodyką nauczania geografii zajmuje się doc. Mochnacki. Artykuł „Geografia gospodarcza w publicznych średnich szkołach zawodowych” (Geogr. w Szkole 1949) jest jedną z nielicznych u nas prac z zakresu metodyki nauczania geografii gospodarczej. W artykule „Problematyka naukowo-badawcza w zakresie metodyki geografii” (Geogr. w Szkole 1958) postuluje autor potrzebę badań nad procesem nauczania geografii w oparciu o obserwację i eksperyment pedagogiczny. Do tego typu prac należy także artykuł tegoż autora „O kształceniu myślenia i wyobraźni przestrzennej w procesie nauczania geografii” („Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” 1961). Dużą wartość praktyczną dla szkoły ma artykuł, L. Pakuły i T. Ziętary: „Zaplecze

Krakowa jako teren wycieczek szkolnych', cz. I i II (Geogr. w Szk. 1962 z. 2 i 3).

Mochnacki i Premik opracowali metodyczne wskazówki do czytania mapy geologicznej „Mapa geologiczna Polski, wskazówki metodyczne” (Pom. i Urz. Szk. 1949). Artykuł Flisa „Przyrząd do demonstrowania pozornych ruchów sklepienia niebieskiego i słońca” (Geogr. w Szkole 1951) opisuje ciekawie pomyślaną pomoc naukową dla geografii astronomicznej. Artykuł Dobrowolskiej „Wycieczki krajoznawcze” (Dzien. Urz. KOSK 1947) podaje w skrócie metodykę wycieczek krajoznawczych. Pracownicy naukowci WSP interesują się także metodyką nauczania w szkołach wyższych. Metodyką ćwiczeń zajmował się Mochnacki „Metodyka ćwiczeń z geografii regionalnej w WSP” („Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” 1955), metodykę prowadzenia prac polowych opracowali Flis i Dobrowolska („Wakacyjne prace polowe w programie studiów geograficznych WSP”, „Geograficzno-ekonomiczne badania terenowe”, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” 1955), Metodykę i program wycieczek w WSP podaje ad. Ziętara („Program problematyka i organizacja naukowych wycieczek studentów geografii WSP w Krakowie” („Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” 1958).

Pracownicy naukowci WSP (Dobrowolska, Mochnacki, Pierzchała, Prochownikowa, Janikowska) opracowali także szereg artykułów dotyczących metodyki zaocznego nauczania geografii na Studium dla Pracujących („Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” z. 5 i 2).

Nad bibliografią geograficzną Polski pracuje st. as. J. Piasecka. Jest ona współautorką trzech tomów „Bibliografii Geografii Polski” (od r. 1936—1954 PWN) oraz autorką cennego artykułu „Krótki przewodnik bibliograficzny dla nauczyciela geografii” („Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” 1958), w którym informuje czytelnika o najważniejszych polskich bibliografiach geografii i sposobie ich wyzyskania.

Należy tu wspomnieć wreszcie o tłumaczeniach niektórych ważniejszych prac z języków obcych. Udostępniono je w ten sposób polskiemu czytelnikowi a w szczególności nauczycielowi np. Andrew’a C. O’della „Kraje Skandynawskie”, J. L. Bakera „Odkrycia i wyprawy geograficzne” (tłumaczył doc. Flis) i i.

W powyższym zestawieniu podano tylko niektóre najważniejsze prace naukowe, mające związek ze szkołą i ważne pod względem metodycznym, pominięto inne bardzo wartościowe o charakterze teoretycznym. Tematyka ich wskazuje na duży wachlarz zainteresowań autorów.

Jako szczególne osiągnięcie w pracy naukowej katedr geografii krakowskiej WSP, należy uznać wydanie trzech zeszytów „Rocznika Naukowo-Dydaktycznego” (z. 4, 8 i 10), zawierających artykuły profesorów, asystentów oraz streszczenia niektórych prac magisterskich stu-

dentów. Zeszyty te spotkały się z przychylną oceną krajowych ośrodków geograficznych, a także niektórych zagranicznych, w szczególności radziekich, skąd redakcja otrzymała wiele listów wyrażających pochlebną opinię o pracach w nich zamieszczonych.

Oprócz zagadnień naukowych w pracy kadr wiele miejsca zajmuje problematyka dydaktyczna. Chodzi o problemy dydaktyczne wyższej uczelni, jak również o aktualne zagadnienia dydaktyczne szkoły ogólnokształcącej, gdyż rzutują one niewątpliwie na proces kształcenia nauczycieli. Na zebraniach katedr omawiana była zatem metodyka prowadzenia ćwiczeń, proseminariów, wycieczek; referowane były zmiany programów nauczania geografii w szkole ogólnokształcącej, dyskutowane sprawy podręczników szkolnych, ich treść. Obecnie aktualne zagadnienia ustrojowe szkolnictwa oraz technizacja nauczania są także przedmiotem dyskusji i na zebraniach katedr. Wiele z wygłoszonych na tych zebraniach referatów ogłoszono drukiem¹⁷.

Pracownicy naukowcy geografii krakowskiej WSP oddziaływują również na teren przez udział w pracach w różnych instytucjach poza uczelnią, jak Rada Naukowo-Ekonomiczna przy WKPC, Komitet Geograficzny PAN, Wojewódzka Rada Naukowo-Metodyczna Krajoznawcza, Międzynarodowa Komisja Badań Regionalnych, Rada Naukowa Ośrodka Metod., Instytut Śląski, Tow. Rozwoju Ziem Górskich, Polskie Towarzystwo Geograficzne, (Oddział w Krakowie, a także w Wydziale Naukowym Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Geograficznego), w Kolegium Redakcji „Geografii w Szkole”. Współpracują z Radą Główną Szkolnictwa Wyższego (sekcja wyższych szkół pedagogicznych), z Państwowym Wydawnictwem Naukowym, z Komisją Oceny Książek Szkolnych, z Sekcją geograficzną Ośrodka Metodycznego. Szczególnie ścisła jest ich współpraca z krakowskim Ośrodkiem Metodycznym dla nauczycieli geografii przez udział w konferencjach, wygłaszane referaty, konsultacje itp. Pracownicy naukowcy biorą też udział w upowszechnianiu wiedzy. Taki charakter posiada ich współpraca z Polskim Towarzystwem Krajoznawczo-Turystycznym, z Towarzystwem Wiedzy Powszechnej, z Wojewódzkim Domem Kultury i innymi.

Należy wspomnieć jeszcze o udziale pracowników naukowych w pracach programowych Instytutu Pedagogiki, a w szczególności o dużym wkładzie w opracowaniu programów geografii dla wyższych szkół pedagogicznych. Spośród 27 opracowanych programów geografii — 19 programów opracowali wykładowcy krakowskiej WSP. Współpracują oni także jako autorzy programów z Komisją Programową Geografii

---

¹⁷ Zob. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny”, z. 4 (1955), z. 5 (1956), z. 8 (1960), z. 10 (1962).

Studium Nauczycielskiego oraz szkół ogólnokształcących i zawodowych Ministerstwa Oświaty.

Osobny rozdział oddziaływania Wyższej Szkoły Pedagogicznej to współpraca pracowników z Ministerstwem Oświaty w zakresie roztoczenia opieki nad Studiami Nauczycielskimi. Chodzi tu o przekazanie tym szkołom konkretnych rad i wskazówek, zmierzających do podniesienia poziomu naukowego zajęć, do wzbudzenia zainteresowań naukowych wśród kadry nauczającej i do organizacji na terenie Studiów Nauczycielskich możliwych do przeprowadzenia w danej sytuacji badań naukowych. Dwie formy oddziaływania i opieki wysunęły się na czoło. Jedną to koleżeńskie seminaria z referatami zarówno ze strony pracowników Wyższej Szkoły Pedagogicznej, jak i pracowników Studiów Nauczycielskich na aktualne tematy naukowe, względnie dzielenie się doświadczeniami z wykonanych prac, prowadzone przez pracowników naukowych Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Drugą zaś formą będącą będzie na h o s p i t a c j i z a j ę ć dla zorientowania się w poziomie i celowości tego typu zakładów i dla dostarczenia materiałów celem zmian organizacyjnych i dydaktycznych. Funkcja hospitującego rysuje się tu jako funkcja naukowego opiekuna i doradcy. Obie te formy pracownicy katedr geografii Wyższej Szkoły Pedagogicznej realizują we wskazanych im przez Ministerstwo Oświaty studiach nauczycielskich.

Omawiając pracę katedr i pracowników naukowych geografii krakowskiej WSP należy zaznaczyć, że zarówno w pracy naukowej, dydaktycznej, jak i w metodach wychowawczych, od początku istnienia uczelni mamy świadome próby stosowania zasad materializmu dialektycznego. W dziedzinę naukową pracy katedr od początku przenikały idee postępowe; krystalizowała się i pogłębiała problematyka prac, odzwierciedlająca istotne potrzeby gospodarki i szkoły, dla której uczelnia nasza kształciła pracowników. W ten sposób katedry geografii wykazywały silną więź z terenem i od początku stanęły na stanowisku, że nauka winna pomagać praktyce.

Jako ważny i społecznie niezwykle wartościowy dział pracy katedr geograficznych krakowskiej WSP trzeba uznać kształcenie i podnoszenie naukowych i zawodowych kwalifikacji nauczycieli geografii drogą studium zaocznego dla pracujących, zorganizowanego przy uczelni w roku akad. 1951/52. Gromadzą one czynnych już nauczycieli, przeważnie szkół podstawowych oraz nauczycieli szkół średnich o niepełnych kwalifikacjach.

Są to studia trudne dla studenta, wymagają bowiem od niego silnej woli, wielkiej aktywności, chęci do pracy oraz zdolności, polegają bo-

wiem na specyficznej formie kierowanego i kontrolowanego samokształcenia.

Są trudne także dla grona nauczającego ze względu na specyficzne metody nauczania.

Studium dla pracujących krakowskiej WSP zdobyło już poważne doświadczenia organizacyjne i metodyczne. Jako ważne jego osiągnięcie należy zanotować próby teoretycznego ujęcia podstaw metodyki zaocznego szkolenia nauczycieli geografii na wyższym poziomie, wyrażającego się w 14 rozprawach z tej dziedziny, opracowanych przez pracowników naukowych studium i pomieszczonych w „Roczniku Naukowo-Dydaktycznym”, z. 2 i 5, wyd. WSP.

Oceniając organizację i wyniki pracy katedr geografii krakowskiej WSP w ostatnim 15-leciu należy zwrócić uwagę na osiągnięty naukowy i dydaktyczny dorobek. Krystalizuje się w tym dorobku, w pracy społecznej i jej użyteczności oraz w metodach swoisty profil wyższej uczelni, kształcącej nauczycieli geografii, których głównym zadaniem jest rozpowszechnianie wiedzy geograficznej. Tym właśnie różni się nasza uczelnia od uniwersytetów, które kształcą przede wszystkim naukowców, mających na celu pomnażanie wiedzy. Pracownicy naukowcy krakowskiej WSP starali się obie te funkcje połączyć, tzn. szerzyć wiedzę i uczestniczyć w jej pomnażaniu, i w obu kierunkach usiłowali kształcić swych wychowanków. Osiągnięte wyniki, ogólnie tylko w niniejszym opracowaniu zobrazowane, kształtujący się wyraźnie profil uczelni, wyteżona i nieustanna praca jej pracowników naukowych uitorowały tej młodej, nowej na naszym gruncie uczelni drogę do ustalenia jej bytu i zyskania uznania społeczeństwa. Wyrazem tego uznania i wysokiego poziomu było przyznanie wydziałowi geograficzno-biologicznemu krakowskiej WSP prawa prowadzenia przewodów doktorskich i nadawania stopnia doktora. Sprawa ta posiada dla uczelni doniosłe znaczenie, gdyż umożliwia wychowanie i wykształcenie z własnych absolwentów młodej kadry pracowników naukowych, którzy znając szkołę potrafią wypełnić zadanie do jakiego uczelnia została powołana, oraz wykształcić i wychować dobrze przygotowanego nauczyciela geografii szkoły ogólnokształcącej i zawodowej.